

TABIY DORIVOR O'SIMLIKLARNING SHIFOBAXSHLIGINI VITAMINLAR VA BIOLOGIK FAOL MODDALARGA BOG'LIQLIGI

Farg'ona davlat universiteti, b.f.n. dotsent

M.A.Davidov

Biotexnologiya yo'nalishi 2-kurs magistranti

I.G.Akbarova

O'simliklarda organik va noorganik moddalar mavjud bo'lib, ular o'simlikni terapevtik samarasini aniqlab beradi. Har bir dorivor o'simlik keng spektrdagi shifobaxchlik xususiyatiga ega bo'lib, uning bu xususiyatini tarkibidagi kimyoviy birikmalar va mikroelementlar belgilab beradi. Bir o'simlikdan olingan fitopreparat bir paytning o'zida xam ogriqni qoldiruvchi, xam sedativ, xam kardiologik ta' sirga ega bo'lishi mumkin.

Dorivor o'simliklar sintetik dorilarga qaraganda kam asorat qoldiradi, kamdan-kam hollarda allergik reaksiyalar chaqiradilar. Xozirgi paytda MDX, mamlakatlarida o'simliklar dagi fiziologik faol moddalarni aniqlash fitokimyoviy usulda keng o'tkazilmoqda, 6000 o'simlikning alkaloidli tarkibi, 2000 o'simlikning vglukozidli tarkibi, 3000 o'simlikning saponinli tarkibi, 1000 ga yaqin o'simlikning flavonoidli tarkibi va 4000 dan ochiq o'simlikning efir moyli tarkibi fitokimyoviy usulda o'rganilgan.

Ushbu tadqiqotlar natijasida alohida o'simliklar dan ajratib olingan ta' sir etuvchi moddalari asosida samarali dorivor vositalar yaratilgan va tibbiyot amaliyotiga muvaffaqiyatli tatbiq etilgan. Masalan, yarim butasimon sekurinegi o'simligidan sekurinin alkaloidi, oddiy mordovnik o'simligidan exinopsin alkaloidi, kulrang jeltuchnik o'simligidan zerimizin yurak glikozidi, Kavkaz moroznigi o'simligidan korelborin yurak glikozidi, kendir o'simligidan simarin yurak glikozidi ajratib olingan va ular asosida samarali dorivor vositalar tayyorlangan. Keyingi yillarda dorivor o'simliklar xomashyosi asosida yaratilgan preparatlar tibbiyotga keng tatbiq etildi, ularga tinchlantiruvchi (sedativ) xususiyatga ega arslonquyruq va passiflora o'simligi asosida tayyorlangan preparatlar, markaziy asab tizimini stimulyatorlari maraliy ildizi, baland zamanixa, manjuriya araliyasi o'simliklari asosida tayyorlangan preparatlar, evkommiya, daur klopogoni, astragal, kavkaz dioskoreyasi, va boshqa o'simliklar xomashyosi asosida tayyorlangan preparatlar kiradi.

Ratsional o'tkaziladigan fitoterapiya buzilgan modda almashinuvini tiklaydi, asab tizimi faoliyatini normallashtiradi, arterial qon bosimini stabillashtiradi. Shunday qilib, dorivor o'simliklarning chifobaxchligi ularning tarkibidagi bir qator kimyoviy birikmalar, biologik faol moddalarga bog'liq bo'lib, ular o'simlikning asosiy farmaterapevtik ta' sirini belgilab beradi. 16 asrda Yevropada yashagan dorishunos Paratsels hayotiy jarayonlarning asosi kimyoviy jarayonlardir, shu sababli ham kimyoning va kimyoviy birikmalarning asosiy vazifasi kasalliklarni davolashdir degan xulosaga kelgan. O'simliklarni kimyoviy tarkibini o'rganishda shved dorishunosi K. Chyele (1742-1786) ilmiy izlanishlar olib bordi va kimyo

va farmatsiya rivojiga o'z hissasini qo'shdi. 18 asrda kimyo fani M.V. Lomonosov va A.L. Lavuaze ilmiy ishlarining natijalari asosida rivojlandi. 1806-yilda dorishunos F.Sertnyurner ko'knoridan toza xoldagi morfin alkaloidini ajratib olish ga muvaffaq bo'ldi, uning tinchlantiruvchi va uxlatuvchanlik xususiyatlarini aniqladi va tibbiyot amaliyotiga keng miqyosda qo'llash uchun tavsiya etdi. 19 asrda Yu. Libix va F. Veler tomonidan o'simliklarda uchraydigan biologik faol moddalar kashf qilindi va ular glikozidlar deb ataldi. Hozirgi paytda glikozidlar va alkaloidlar chifobaxsh o'simliklarning muhim ta'sir etuvchi moddalari hisoblanadi. XX asrda kimyo fanini rivojlanishi oqibatida yangi moddalar kashf qilindi, ularning farmakologik xususiyatlari o'rganildi. Ularga vitaminlar, alkaloidlar, glikozidlar, pektinlar, organik kislotalar, flavonoidlar, saponinlar va oshlovchi moddalar kiradi. O'simliklarda vitaminlar mavjudligini va ularning inson sog'ligidagi roli ma'lum bo'lgach, dorivor o'simliklarni o'rganishning yangi sahifalari ochildi.

Vitaminlar- vitaminum – (lotincha vita - hayot va amin NH gruppasi) darmondori - inson, hayvonlar va o'simliklar organizmining hayotiy faoliyati uchun zarur moddalardir, ular modda almashinuvida muhim rol o'ynaydilar. Vitaminlarni kashf etilishi rus olimi N.I. Lunin nomi bilan bog'liq. U oziq-ovqat mahsulotlarida hayot uchun zarur bo'lgan qandaydir moddalar borligini 1880-yilda tajribalarda isbotlab berdi. N.I. Lunin qaymog'i olinmagan sut bilan boqilgan oq sichqonlarning sog'lom va yaxshi o'sganligini, sut tarkibidagi asosiy moddalar aralashmasi - oqsil-kazein, yog, sut qandi, tuz va suv aralashmasi bilan boqilgan oq sichqonlarni esa nobud bo'lganligini aniqlagan shu tajriba asosida tabiiy sutda tirik organizmlar uchun zarur yana qandaydir biologik faol moddalar borligini taxmin qilgan.

Bu o'sha davrlarda fanga noma'lum birikmalarga nisbatan "vitamin" terminini qo'llashni polyak olimi K. Futk 1912-yilda taklif etgan. Vitaminlar inson organizmiga asosan oziq-ovqatlar bilan kiradi.

Demak, vitaminlar tirik organizmlar uchun muhim ahamiyati bo'lgan, turli kimyoviy tuzilishiga ega bo'lgan organik birikmalardir. Oqsil, yog' va uglevodlarga nisbatan kam miqdorda talab etiladigan bu birikmalar fermentlar molekulasini tarkibiga kirib, to'qimalardagi moddalar almashinuvida faol ishtirok etadi. Xozirgi paytda 40 ga yaqin vitaminlar aniqlangan va ularning har biri o'ziga xos fiziologik vazifani bajaradi. Agar, uzoq payt kundalik ovqat tarkibida biron-bir vitamin yetishmasa, uning organizmda bajaradigan funksiyasi buziladi va vitamin yetichmovchiligi kelib chiqadi. Inson va hayvonlar organizmiga vitaminlar faqat ovqat bilan kirgani uchun oziq - ovqat tarkibida ularning kam bo'lishi yoki butunlay bo'lmasligi gipovitaminoz va avitaminoz deb ataladigan og'ir kasalliklarni vujudga keltiradi. Agar inson organizmida biror vitaminni mutlaqo bo'lmasligi avitaminoz, uning miqdori kamaysa gipovitaminoz, me'yorida ortib ketsa gipervitaminoz deb ataladi. Bu holatlarning har birida o'ziga xos kasallik alomatlari namoyon bo'ladi, ular gipovitaminoz A, avitaminoz C va hoqazolar ko'rinishida nomlanadilar. hamma

vitaminlarning kimyoviy tuzilishi aniqlanganligiga va kimyoviy nomga ega bo'lishiga qaramasdan hozirgacha ular aksariyat lotin alifbosi harfi bilan ifodalanib kelinmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Murdaxayev Y. M. O 'zbekistonda dorivor o 'simliklar. Toshkent, 1990.
 2. Musayev B. S. "O 'g 'it qo 'llash tizimi" , Toshkent, 1998.
 3. Musayev B. S. Agrokimyo. Toshkent, 2001
 4. Справочник по лекарственным культурам. Воронеж, 1963.
 5. Турова А. Д. Сапожникова Э. Н. Лекарственные растения СССР и их применение. Москва, 1982.
 6. Xolmatov X. X. vaboshqalar Ruscha-lotinchacha o 'zbekchadorivoro 'simliklarlug 'ati, Toshkent, 1992.
 7. Xolmatov H. X., Ahmedov O. Farmakognoziya. - 1,2 qism. - Toshkent.: Fan, 2007.
 8. Xolmatov X. X., Habibov. O 'zbekiston dorivor o 'simliklari. Toshkent, 1971
- Baratjon ogli, S. F. (2023). MORPHOLOGY, CHEMICAL COMPOSITION AND MEDICINE APPLICATION OF LIONTAIL PLANT. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH, 2(15), 357-360.
- Baratjon ogli, S. F. (2023). ARSLONQUYRUQ OSIMLIGINING MORFOLOGIYATI, KIMYOVIY TARKIBI VA TIBBIYOTDA QOLLANILISHI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(7), 983-986.
- Baratjon ogli, S. F. (2023). DALACHOY OSIMLIGINING MORFOLOGIYASI, KIMYOVIY TARKIBI VA TIBBYOTDA QOLLANILISHI. SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH, 1(7), 98-101.
- Baratjon ogli, S. F. (2023). QALAMPIR YALPIZ OSIMLIGINING MORFOLOGIYASI, KIMYOVIY TARKIBI VA TIBBIYOTDA QOLLANILISHI. PEDAGOG, 6(2), 642-646.
- Baratjon o'g'li, S. F. (2023). MORPHOLOGY, CHEMICAL COMPOSITION AND USE IN MEDICINE OF DALACHOY PLANT. SUSTAINABILITY OF EDUCATION, SOCIO-ECONOMIC SCIENCE THEORY, 1(7), 25-28.
- Baratjon o'g'li, S. F. (2023). MORPHOLOGY, CHEMICAL COMPOSITION AND MEDICAL USE OF PEPPER MINT PLANT. IJODKOR O'QITUVCHI, 3(27), 106-109.
- Baratjon o'g'li, S. F. (2022). SPECIES OF THE LAMIACEAE FAMILY WITH SPICE PROPERTIES. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 10(11), 85-89.
- Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2022). LABGULDOSHLAR OILASI VAKILLARINING HAYOTIY SHAKLLARI, MORFOLOGIYASI VA TARQALISHI. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(24), 472-479.

Yusupova, Z. A., & Baratjon o'g'li, S. F. (2022). LAMIACEAE OILASINING EFIR MOYIGA BOY BO'LGAN BAZI TURLARINING MORFOLOGIYASI. *Scientific Impulse*, 1(2), 692-695.

Yusupova, Z. A., & Baratjon o'g'li, S. F. (2022). BIOECOLOGICAL PROPERTIES OF MEDICINAL SPECIES OF THE MINT FAMILY (LAMIACEAE). *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 10(11), 183-190.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2023). LIFE FORMS, MORPHOLOGY AND DISTRIBUTION OF REPRESENTATIVES OF LAMIACEAE FAMILY. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(1), 288-295.

Yusupova, Z. A., Sayramov, F., & Azizov, R. (2023). RAYHON OSIMLIGINING MORFOLOGIYATI, KIMYOVIY TARKIBI VA TIBBIYOTDA QOLLANILISHI. *Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences*, 3(1), 14-19.

Yusupova, Z. A., Baratjon ogli, S. F., & Abduqunduzovna, M. Z. (2023). Medicinal Plants Growing in Our Republic Medicinal Properties. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 15, 5-7.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2022). NATURAL MEDICINAL HERBS OF THE LAMIACEAE FAMILY AND THEIR MEDICAL PROPERTIES. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 2(13), 64-68.

Baratjon ogli, S. F. (2023). Morphology, Chemical Composition and Medical Use of Ocimum Plant. *Texas Journal of Agriculture and Biological Sciences*, 13, 5-8.

Yusupova, Z. A., Baratjon ogli, S. F., & Laziz ogli, A. M. (2022). ЖИЗНЕННЫЕ ФОРМЫ, МОРФОЛОГИЯ И РАСПРОСТРАНЕНИЕ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ СЕМЕЙСТВА ГУБОУЦВЕТНЫХ. *Scientific Impulse*, 1(4), 452-458.

Baratjon o'g'li, S. F. (2022). SPECIES OF THE LAMIACEAE FAMILY WITH SPICE PROPERTIES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 10(11), 85-89.